

Innst. S. nr. 261

(2002-2003)

Innstilling til Stortinget fra kontroll- og konstitusjonskomiteen

Dokument nr. 16 (2002-2003)

Innstilling fra kontroll- og konstitusjonskomiteen om årsmelding for 2002 fra Stortingets kontrollutvalg for etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste (EOS-utvalget)

Til Stortinget

1. OVERSIKT OVER UTVALGETS VIRKSOMHET I 2002

Kontrollvirksomheten i 2002 har ikke vært preget av større enkeltsaker. Samarbeid og koordinering av EOS-tjenestenes virksomhet synes å bli en stadig mer aktuell problemstilling. Inspeksjonsvirksomheten i 2002 har også kommet opp med enkelte spørsmålsstillinger som har tilknytning til samarbeidet mellom tjenestene, særlig vedrørende fortolkning av regelverk. Også den teknologiske utviklingen innenfor data og telekommunikasjon og internasjonaliseringen av trusselbildet har betydning for samarbeidet mellom tjenestene, og grensesnittet mellom dem. Det er derfor av betydning for utvalgets kontroll med tjenestene at det foreligger klare linjer for informasjonsutveksling, samarbeid og oppgavefordeling tjenestene imellom. Ved kgl.res. 20. desember 2002 ble det fastsatt ny instruks for Koordinerings- og rådgivningsutvalget for tjenestene. Videre arbeider Forsvarsdepartementet med en ny samarbeidsinstruks for tjenestene, som ventes å foreligge i løpet av første halvår 2003 hvor siktemål med de nye instruksene er å styrke Koordinerings- og rådgivningsutvalget, og etablere et mer tidsmessig og effektivt grunnlag for koordinering og grensedragnings.

Forholdet til tjenestene har også i 2002 generelt sett vært preget av et godt samarbeid. Kontrollen har skjedd uhindret og utvalget har fått den informasjon som det er bedt om. Utvalget legger vekt på at tjenestene også av eget tiltak informerer om forhold som kan være av betydning for kontrollvirksomheten.

I kontrollen med Politiets sikkerhetstjeneste (PST) har problemstillinger knyttet til registrering av personer og utlevering av personopplysninger stått sentralt. Når det gjelder kontrollen av Forsvarets sikkerhetstjeneste (FO/S) har utvalget sett på tjenestens sentrale register for klarering og personkontroll. Fra kontrollen med Forsvarets etterretningstjeneste kan særlig nevnes at det er foretatt inspeksjon av Globus II-radaren i Vardø etter at den ble satt i operativ drift.

Utvalget har foretatt 24 inspeksjoner, 6 i den sentrale enhet i PST (DSE), 4 i Forsvarets sikkerhetstjeneste sentralt (FO/S) og 2 i Forsvarets etterretningstjeneste sentralt. Det er videre avholdt 10 inspeksjoner i regionale og lokale ledd i tjenestene samt 2 inspeksjoner av personellsikkerhetstjenesten i sivile etater. På flere av inspeksjonene har utvalgets sakkyndige deltatt. Det er foretatt 5 inspeksjonsreiser hvor det er foretatt inspeksjon av regionale og lokale ledd innenfor alle tre tjenester. Det er avviklet 16 interne arbeidsmøter.

Utvalget har mottatt 28 klager i 2002, 25 rettet mot PST, 2 mot Forsvarets sikkerhetstjeneste og 1 mot Forsvarets etterretningstjeneste. I tillegg mottar utvalget fortsatt en del rene innsynsbegjæringer, noe utvalget ikke kan behandle. Det er gitt orientering om Innsynsutvalget i saker hvor det kunne synes som et aktuelt alternativ.

Det er i løpet av året opprettet 12 saker på grunnlag av forhold som er tatt opp av eget tiltak.

Det er avholdt orienteringsmøte med Datatilsynet og forsvarsministeren samt gjennomført studiebesøk hos svenske og danske kontrollmyndigheter. I tillegg har utvalget mottatt en parlamentarikerdelegasjon fra Cuba. Som oppfølging av at lederen og sekretæren deltok på seminar om parlamentarisk kontroll med EOS-tjenester, i regi av Geneva Center for Democratic Control of Armed Forces (DCAF) fikk utvalget en forespørsel om å være medarrangør sammen med DCAF for et seminar i 2003. Siktemålet vil bl.a. være å utarbeide en modellov for kontroll med etterretningstjenestene, basert på innspill fra 8 land, hvorav Norge blir ett.

Presidentskapet har gitt sitt samtykke, og seminaret holdes i Oslo i september 2003.

1.1 Komiteens generelle merknader

Komiteen, medlemmene fra Arbeiderpartiet, Berit Brørby, Kjell Engebretsen og Jørgen Kosmo, fra Høyre, André Dahl og Martin Engeset, fra Fremskrittspartiet, Carl I. Hagen og Henrik Rød, fra Sosialistisk Venstreparti, Siri Hall Arnøy og Ågot Valle, og fra Kristelig Folkeparti, Modulf Aukan, noterer med tilfredshet at forholdet mellom utvalget og tjenestene i 2002 har vært preget av godt samarbeid og at kontrollen har kunnet skje uhindret.

Også i 2002 har utvalget utvist stor aktivitet. Det er gjennomført totalt 24 inspeksjoner, hvorav 5 inspeksjonsreiser til ulike deler av landet. Etter komiteens syn er denne virksomheten av stor betydning.

Komiteen har merket seg at utvalget i 2002 har mottatt 28 klager, mot 25 for 2001. Komiteen anser det som positivt at utvalget bare i et par av sakene har funnet grunnlag for kritikk. Også antall egeninitierte saker ligger på samme nivå i 2002 som i 2001 med henholdsvis 12 og 10.

2. POLITIETS SIKKERHETSTJENESTE (PST)

Det er gjennomført 6 inspeksjoner i Den sentrale enhet (DSE) samt inspeksjon av PST-enhetene i Øst-Finnmark politidistrikt, Hedmark politidistrikt, Agder politidistrikt, Vest-Finnmark politidistrikt og i Østfold politidistrikt. Med deler av utvalget er det avholdt 3 møter i DSE for å få orientering om saker og gjennomgå dokumenter.

Det har ikke oppstått spesielle problemer i kontrollen med PST i 2002. I to klagesaker, som begge gjaldt registrering av personopplysninger, har utvalget imidlertid stilt spørsmål ved tjenestens vurderinger. Disse er nærmere omtalt nedenfor. Også i inspeksjonsvirksomheten har fokus særlig vært rettet mot tjenestens registrering og utlevering av personopplysninger.

Registreringsspørsmål

Når det gjelder slettingsrutiner er det nå funnet en datateknisk løsning, og det er utarbeidet kassasjonsregler i samarbeid med riksantikvaren. De nødvendige betingelsene for å oppnå en fortløpende evaluering av eldre registre er derfor til stede. Kontrollen med disse evalueringene bli en viktig oppgave for utvalget fremover.

I forbindelse med inspeksjon av PST-avdelingene i to politidistrikter fremkom det at man benyttet kategorien "arbeidsregistersaker". Dette tok utvalget saken opp skriftlig med DSE hvor de bl. a. ønsket:

"en nærmere redegjørelse fra PST for hvordan innretningen av arbeidsregistrene ved disse distriktene samsvarer med registreringsrundskrivets bestemmelser. Det er også ønskelig om PST kan si noe generelt om hvordan et arbeidsregister bør være innrettet."

DSE svarte at det skal være en kvalitativ forskjell mellom registreringer som danner grunnlag for en forebyggende sak og arbeidsregistreringer i et arbeidsregister. DSE opplyste også at man ville anmode Justisdepartementet om en evaluering og revisjon av registreringsrundskrivet, og at det ville være naturlig å gjennomgå de problemstillingene som var reist i den sammenheng. Utvalget avventer den varslede evalueringen av registreringsrundskrivet.

I Justisdepartementets registreringsrundskriv er det bestemt at forebyggende personsaker skal evalueres årlig. Utvalget påpekte at det for den eksterne kontrollen er vesentlig at det fremgår av sakene om en slik evaluering er foretatt i henhold til registreringsrundskrivet.

De gamle emnearkivene i DSE utgjør en stor og uensartet arkivmasse som inneholder betydelige mengder personopplysninger, jf. tidligere årsmeldinger fra utvalget. Det er nå utarbeidet kassasjonsregler for tjenesten og man kan starte gjennomgang av disse arkivene. Tjenesten arbeider nå med å finne frem til praktiske løsninger som kan forenes med Innsynsutvalgets arbeid. Utvalget vil fortsatt følge opp saken.

ABCDE-konferansen (Annual Bank Conference on Development Economics in Europe)

Norge var vertskap for Verdensbankens ABCDE-konferanse for 2002. Utvalget foretok en særskilt undersøkelse av personregistreringer PST hadde foretatt med referanse til konferansen. Undersøkelser ble gjort i DSE og fulgt opp ved senere inspeksjoner i politidistrikter. Undersøkelsene viste at DSE i forkant av konferansen hadde anmodet PST-enhetene ved samtlige politidistrikter om å innmelde informasjon om alle personer som det var kjent skulle reise for å delta i demonstrasjoner mot Verdensbanken. Dette for å utarbeide en trusselanalyse for konferansen, hvilket var en pålagt oppgave for PST. Terskelen for å innhente informasjon i en evalueringsfase er lavere enn for å registrere informasjon, og DSE ga uttrykk for at det i anmodningen var bedt om unødvendig detaljert informasjon om ikke-voldelige demonstranter.

Innmeldingene fra distriktene hadde hatt et svært beskjedent omfang, og det var så langt utvalget kunne se ikke foretatt registrering av personer i strid med gjeldende regler. Undersøkelser avdekket heller ikke tilfeller av instruksstridig utlevering av personopplysninger til samarbeidspartnere med referanse til konferansen. Utvalget så derfor ikke grunn til å foreta seg noe ytterligere i saken.

2.1 Komiteens merknader

Komiteen flertall, medlemmene fra Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti har ingen merknader til EOS-utvalgets vurderinger av saken.

Komiteens medlemmer fra Høyre, Fremskrittspartiet og Kristelig Folkeparti har merket seg med tilfredshet at PST har hatt under oppsikt personer som har hatt som formål å

komme til Norge, eller fra andre steder i Norge, for å demonstrere. Når man ser hvilke konsekvenser lignende demonstrasjoner har fått i andre land, med vold, hærverk og alminnelig uro, er det PSTs oppgave å sørge for at landet blir forskånet fra denne typen virksomhet. Dersom politiet blir oppmerksom på at personer som har deltatt i slik aktivitet i utlandet eller i Norge planlegger å gjennomføre slik aktivitet i Norge, er det politiets plikt til å stanse disse fra å delta i slik aktivitet i Norge. Disse medlemmer er derfor meget tilfreds med at PST har utført sine oppgaver i denne sammenheng.

Komiteens medlemmer fra Sosialistisk Venstreparti viser til det som er omtalt i årsrapporten om DSE og Verdensbankens ABCDE-konferanse i Oslo 2002. Disse medlemmer er av den oppfatning at anmodningen fra DSE til PST-enhetene i politidistriktene om å innhente informasjon om alle personer som det var kjent skulle reise til Oslo for å delta i demonstrasjoner mot Verdensbanken, grenser tett opp til det disse medlemmer anser som ulovlig overvåking. Dette fordi denne formen for overvåking sterkt minner om politisk overvåking som igjen er ulovlig. Disse medlemmer viser da særlig til at DSE selv i etterkant av konferansen innrømte at anmodningene til de lokale PST-kontorene ba om unødvendig mye informasjon om ikke-voldelige demonstranter. Disse medlemmer forutsetter at en lignende operasjon ikke vil skje igjen. Disse medlemmer er dessuten av den oppfatning at slik overvåking ikke blir særlig mer legitim ved at den kun er et grunnlag for trusselanalyse, og ikke utført i overvåkings- eller registreringsøyemed. De som blir overvåket vil ikke oppfatte et slikt skille i nevneverdig grad. Disse medlemmer er av den oppfatning at den aktuelle hendelsen er et godt eksempel på at EOS-utvalget ved å gå inn i denne typen saker, kan medvirke til at PST holder seg bedre innenfor lovverket.

Utlevering av personopplysninger til utenlandske samarbeidende tjenester

Situasjonen er fremdeles slik at de fleste lands sikkerhets- og etterretningstjenester er pålagt å gi kontraterrorarbeid høy prioritet, jf. årsmeldingen for 2001. Trusselbildets internasjonale karakter fører til økt informasjonsutveksling over landegrensene, og avveiningen mellom hensynet til individets rettssikkerhet og hensynet til en effektiv terrorbekjempelse kan kreve vanskelige vurderinger i enkelttilfeller. Det er vedtatt skjerpede straffebestemmelser og særskilte rettergangsregler for terrorsaker i flere av de landene PST samarbeider med. Det er også en tendens til at EOS-tjenestene gis videre fullmakter med hensyn til metodebruk bl.a. Skjerpet nasjonal lovgivning har dels kommet som konsekvens av de forpliktelser FNs sikkerhetsråds resolusjon 1373 (2001) pålegger medlemslandene for å bekjempe terrorisme. I Norge er resolusjonen fulgt opp ved provisorisk anordning 5. oktober 2001, som senere er avløst av lov 28. juni 2002.

Situasjonen har gitt grunn til å opprettholde en aktiv kontroll med PSTs utlevering av personopplysninger til utenlandske samarbeidende tjenester. Utvalget har særlig vært opptatt av krav til notoritet rundt slike utleveringer, men har også sett på de materielle vilkårene for å utlevere opplysninger i enkeltsaker. Tjenesten anser selv å ha god kontroll med den informasjonen som utleveres som er av et relativt beskjedent omfang. Tjenesten har nylig etablert et registreringssystem som gjør det mulig å holde løpende oversikt over personopplysninger som utleveres til andre lands tjenester. Dette vil legge til rette for en bedre kontroll for utvalget.

Forholdet til overordnet påtalemyndighet

Overordnet påtalemyndighet er i henhold til kontrollloven § 1 annet ledd unntatt fra utvalgets kontroll. I forbindelse med behandlingen av den såkalte Viksveen-saken, jf. årsmeldingen for 2001, tok utvalget opp de problemer som oppstår når kommunikasjonen mellom PST og overordnet påtalemyndighet foregår muntlig. Det vanskeliggjør avgrensningen av kontrollområdet mot overordnet påtalemyndighet.

Riksadvokaten ba i rundskriv 30. august 2002 statsadvokatene om å sørge for at deres "beslutninger på etterforskningsstadiet formaliseres med tilstrekkelig notoritet slik at det ikke oppstår uklarhet om EOS-utvalgets kontrollområde." Utvalget kan, etter dette, forholde seg til det som foreligger dokumentert når det oppstår spørsmål om avgrensningen av kontrollområdet mot overordnet påtalemyndighet.

Overvåking av samer på etnisk grunnlag - samepolitisk aktivisme

På grunn av presseoppslag hvor det er reist spørsmål og spekulasjoner om det tidligere har foregått overvåking av samer på etnisk grunnlag, og om det også skjer i dag, har utvalget i inspeksjonsvirksomheten i 2002 hatt særlig fokus på saker og registreringer som gjelder samer. Det ligger utenfor utvalgets oppgave å foreta undersøkelser av historisk karakter.

Utvalget har stilt spørsmål ved to registreringer av personer med samisk bakgrunn som det var vanskelig å se den faglige begrunnelsen for, og tjenesten ble bedt om å foreta en ny vurdering. Utvalget fant ikke grunnlag for å slå fast at de aktuelle registreringene var gjort på grunnlag av etnisk tilhørighet eller at de gjaldt registrering på grunnlag av lovlig politisk virksomhet. Det gjelder også generelt på bakgrunn av de sakene og registreringene utvalget har sett på, at det ikke har fremkommet noe som gir indikasjon på at samisk tilhørighet eller samepolitisk aktivitet i seg selv danner grunnlag for registrering eller andre former for overvåkingsmessige tiltak i dag.

Utvalget har så langt fått tilbakemelding vedrørende en av de to registreringene. Tjenesten kom der til at det ikke var grunnlag for å opprettholde registreringen og at den derfor var slettet.

Erfaringsarkiv for forsvarere

Det er etablert et erfaringsarkiv over anonymiserte rettsavgjørelser vedrørende bruk av tvangsmidler i PSTs saker. Utvalget har så langt ikke fått henvendelser om bruk av arkivet. Det arbeides med å gjøre arkivordningen bedre kjent blant forsvarere og dommere.

Varslingsystem for digital infrastruktur (VDI)

VDI-prosjektet er et felles prøveprosjekt mellom EOS-tjenestene, for detektering og varsling av uautoriserte inntrengningsforsøk i samfunnsviktige datasystemer. Enkelte sentrale private bedrifter og offentlige etater er (på frivillig basis og etter avtale) tilknyttet systemet. Utvalget har gjennomført halvårlig kontroll av VDI-sentralen i DSE, med deltakelse av utvalgets sakkyndige. Kontrollen har ikke avdekket noe irregulært.

Mullah Krekar-saken

Utvalget har i 2002 blitt holdt orientert på et generelt plan om PSTs etterforsknings sak på Mullah Krekar. Etter at Krekars advokat anmeldte PST til Sefo har utvalget besluttet å avvente utfallet av Sefos etterforskning.

Klagesaker

Utvalget har i 2002 mottatt 25 klager fra enkeltpersoner rettet mot PST. Samtlige saker er undersøkt sentralt i DSE, og i lokale ledd der utvalget har funnet grunn til det. I to saker har utvalget gitt uttrykk for en viss kritikk.

Den ene klagen gjaldt påstander om urettmessig registrering og overvåking. Den ble sendt utvalget etter at en innsynsbegjæring til Innsynsorganene hadde gitt klageren tilgang til en del opplysninger fra PSTs arkiver nær frem mot mai 1996, som er grensen i tid for Innsynsorganenes kompetanse. Utvalgets undersøkelser viste at det også i 1997 var blitt registrert opplysninger om klageren. Saken ble behandlet og avsluttet skriftlig i forhold til DSE. Klageren ble underrettet om at saken var avsluttet med en viss kritikk av forhold i saken som tjenesten var bedt om å rette opp. Da klageren anmodet om en utfyllende begrunnelse, ga DSE på utvalgets spørsmål samtykke til å foreta en viss avgradering som gjorde det mulig å gi en begrunnelse. Utdrag av utvalgets brev til DSE ble avgradert og sendt klageren. DSE meddelte senere at registreringen var slettet etter en fornyet vurdering.

Den andre saken gjaldt klager fra journalistforeningen Barents Press International, og fra Norsk Journalistlag. De klaget over at PST i Alta hadde bedt om å få deltakerlisten for en konferanse (betegnet årsmøte) som Barents Press International holdt i Alta i februar 2002. Tjenesten skal i første omgang ha blitt lovet dette av arrangøren, men listen ble ikke sendt, og saken ble etter kort tid omtalt i pressen.

I klagen til utvalget anførte Norsk Journalistlag at PST ved sin handlemåte hadde overtrådt bestemmelsen i overvåkingsinstruksen § 4 annet ledd, hvoretter medlemskap i politisk eller annen lovlig organisasjon eller

virksomhet ikke gir grunnlag for å innhente og registrere opplysninger.

Klagene ble forelagt for DSE, som bl. a. svarte:

".....

Henvendelsen var altså motivert ut fra hensynet til en mest mulig effektiv realisering av kontrollen med utlendingers adgang til riket i lys av de iverksatte terrorberedskapsplaner i kjølvannet av 11. september.

I så måte er henvendelsen forankret i overvåkingsinstruksen § 4 første ledd som pålegger PST å føre "... nødvendig kontroll med tilreisende ... utlendinger".

I sitt avsluttende brev skrev utvalget bl.a.:

".....

PST har opplyst at tjenesten ba om deltakerlisten som ledd i dens instruksfestede oppgave med å føre kontroll med tilreisende utlendinger. Dette kunne i høyden begrunne en anmodning om opplysninger om de utenlandske deltakerne på årsmøtet. Ved å be om oversikt over samtlige deltakere, gikk PST etter utvalgets syn lenger enn § 4 annet ledd tillater. Selv om motivet for å be om listen var utlendingskontroll, kunne det vanskelig anses tjenestlig relevant å innhente opplysninger om norske deltakere."

Tjenesten har tatt utvalgets uttalelse til etterretning, men har opplyst at man har bedt om at Justisdepartementet i forbindelse med utarbeidelse av ny instruks for PST inntar bestemmelser som klargjør rammene mv. for PSTs kontroll med tilreisende utlendinger.

2.2 Komiteens merknader

Komiteen viser til at tjenesten opererer etter det opplyste med to typer registreringer, såkalte forebyggende saker og arbeidsregistreringer i et arbeidsregister. Første type skal evalueres årlig, mens det i 1999 ble innført krav om at arbeidsregistreringer skal evalueres etter 5 år, og som hovedregel slettes dersom det ikke er kommet til noe nytt etter registreringen. Tjenesten synes imidlertid fortsatt ikke å ha etablert tilfredsstillende oppfølgingsrutiner. Komiteen har merket seg utvalgets vurdering av forholdet og ber om å bli holdt orientert om fremdriften gjennom de årlige meldinger.

Komiteen deler utvalgets oppfatning av behovet for en aktiv kontroll med PSTs utlevering av personopplysninger til utenlandske samarbeidende tjenester. Dette krever at personopplysninger som gis samarbeidende tjenester, nedtegnes og dokumenteres på en måte som gjør det mulig å etterprøve grunnlaget for utleveringen.

Komiteen viser til at samarbeid med utenlandsk etterretningstjeneste skaper særlige utfordringer. Komiteen vil spesielt understreke viktigheten av at grunnleggende saksbehandlingsprinsipper følges, at hensynet til den enkeltes personvern ivaretas mv. Komiteen forutsetter at det er etablert kontrollrutiner for denne virksomheten. Disse rutinene må sikre at norske myndigheter til enhver tid har full oversikt over den virksomhet som drives og at informasjonen kan etterprøves av de etablerte kontrollorganer.

Komiteen har merket seg utvalgets vurdering av PSTs praktisering av sin instruksfestede oppgave med

å føre kontroll med tilreisende utlendinger. Komiteen forutsetter at Justisdepartementet inn tar klargjørende bestemmelser om dette i forbindelse med utarbeidelsen av ny instruks for PST.

Komiteens flertall, medlemmene fra Arbeiderpartiet, Høyre, Sosialistisk Venstreparti og Kristelig Folkeparti, har merket seg at EOS-utvalget har behandlet en klage fra Norsk Journalistlag. Klagen gjaldt PSTs anmodning om å få utlevert deltakerlisten for en konferanse holdt i Alta. Utvalget viser til at overvåkingsinstruksen av 1977, omtalt i Lundkommisjonen, klargjør at politisk tilknytning i seg selv ikke er overvåkingsmessig relevant. Flertallet slutter seg til utvalget som sier i sitt avsluttende brev:

"Ved å be om oversikt over samtlige deltakere, gikk PST etter utvalgets syn lenger enn § 4 annet ledd tillater. Selv om motivet for å be om listen var utlendingskontroll, kunne det vanskelig anses som tjenestelig relevant å innhente opplysninger om norske deltakere."

Komiteen understreker betydningen av at EOS-tjenestene utfører sin virksomhet innenfor norsk lov. Særlig viktig er det fordi tjenestene er blitt gitt utvidede oppgaver etter 11. september 2001.

Komiteen tar til etterretning at EOS-utvalgets undersøkelser omkring spørsmålet om eventuell overvåking av samer på etnisk grunnlag, i nåtid ikke har gitt grunnlag for å hevde at det foretas registreringer på grunnlag av etnisk tilhørighet eller politisk ståsted.

3. FORSVARETS SIKKERHETSTJENESTE (FO/S)

FO/S ble etter ikrafttreddelsen av sikkerhetsloven 1. juli 2001 gitt funksjon som Nasjonal Sikkerhetsmyndighet (NSM). Funksjonen som stab i Forsvarets overkommando opphørte med virkning fra 1. januar 2003. NSM etableres som eget direktorat under Forsvarsdepartementet.

Utvalget har gjennomført 4 inspeksjoner i FO/S. Det er foretatt inspeksjon av personellsikkerhetstjenesten ved Vernepliktsverket avd. Hamar, ved Rygge hovedflystasjon, og i to sivile etater - Utenriksdepartementet og Statsministerens kontor. Inspeksjonsvirksomheten har vært lagt opp etter samme mønster som tidligere. Verken gjennomgangen av klageavgjørelser eller ikke påklagede negative avgjørelser, har avdekket forhold som har gitt grunnlag for kritikk eller for å foreta nærmere undersøkelser. Utvalget har imidlertid tatt opp enkelte spørsmål vedrørende klareringsmyndighetenes saksbehandling som er mer lukket enn hva som gjelder i ordinære forvaltningssaker.

Utvalget har brukt tid på å få en nærmere innføring i og etablere en bedre kontroll med FO/S sitt nasjonale datasystem for behandling av klareringssaker (TUSS), som også inneholder personkontrollopplysninger om den enkelte. Utvalget har redegjort nærmere for registrering, tilgang og sletting. Det er en viktig kontroll-

oppgave for utvalget å følge med på om reglene for når opplysninger i klareringssaker skal kasseres og slette.

Når det gjelder makulering av eldre arkivmateriale i klareringssaker, vil utvalget fortsatt følge opp arbeidet sentralt i FO/S og ved inspeksjoner ute hos de enkelte klareringsmyndigheter. FO/S fikk godkjent kassasjonsregler pr. 1. januar 2002, og en intern nemnd i FO/S ble opprettet for å forestå vurderingen av det utvalg av saker som skal bevares og et dataverktøy for å kunne besørge en grovinndeling av sakskategoriene i henhold til de kriteriene kassasjonsreglene oppstiller er under utarbeidelse. Arbeidet med å gjennomgå og sortere vil være fullført i løpet av første halvår 2003.

Når det gjelder saksbehandlingen ved muntlig innhenting av supplerende opplysninger i klareringssaker har utvalget fått opplyst, ved inspeksjon av personellsikkerhetstjenesten ved Vernepliktsverket avd. Hamar, at man i nærmere halvparten av sakene innhentet supplerende opplysninger pr. telefon. Utvalget tok opp med FO/S hvorvidt det var fastsatt regler eller retningslinjer for nedtegnning på saken av opplysninger som innhentes muntlig, samt om det skilles mellom innhenting av faktiske opplysninger og innhenting av vurderinger av personens skikkethet. Det foreligger ikke skriftlige retningslinjer, men FO/S ga uttrykk for at alle muntlige opplysninger bør nedtegnes på saken, og at nye opplysninger bør bekreftes skriftlig fra kilden. Problemstillingene ville inngå i grunnlaget for en intern arbeidsgruppe som skal utarbeide en saksbehandlingsveileder for klareringsmyndighetene. Det vil også bli informert om dette på det årlige seminaret FO/S holder for klareringsmyndighetene. Forvaltningslovens regler om enkeltvedtak gjelder ikke klareringsavgjørelser på et område uten uttrykkelige lovhjemlede regler for saksbehandlingen ut over det sikkerhetsloven med forskrifter selv fastsetter. Utvalget er tilfreds med at FO/S ser betydningen av å ha retningslinjer som sikrer en forsvarlig saksbehandling.

Etter sikkerhetslovens ikrafttredelse har FO/S gradvis innført som fast rutine i alle klareringssaker at det innhentes opplysninger om vedkommendes økonomiske forhold. Innhenting skjer maskinelt ved forespørsel til et privat kredittopplysningsbyrå FO/S har inngått samarbeidsavtale med. Med bakgrunn i at kredittopplysningsbyråenes registre ikke alltid er oppdatert, og at de derfor vil kunne gi et uriktig bilde av vedkommendes økonomiske situasjon, har utvalget reist spørsmål om det bør skje en form for kontroll av kredittopplysningene i de tilfellene hvor klareringsmyndigheten mener opplysningene taler mot å gi sikkerhetsklarering. FO/S har ansett at de vilkårene byråene er underlagt, ivaretar kravene til kvalitetssikring og kontradiksjon, slik at en videre kontroll hos klareringsmyndigheten ikke burde være nødvendig. Det avholdes alltid sikkerhetssamtale i saker hvor det er aktuelt å nekte sikkerhetsklarering på grunnlag av økonomiske forhold. FO/Ss generelle erfaring er at det er god kvalitet på de opplysningene som mottas, men at det har forekommet et par tilfeller hvor oppgjorte forpliktelser ikke har vært slettet. Utvalget mener det er viktig at FO/S alltid avholder sikkerhetssamtale dersom det

aktuelle grunnlaget for å nekte klarering er økonomiske forhold. Dersom en slik retningslinje blir gjort gjeldende for alle klareringsmyndighetene, vil risikoen for feil bli eliminert. Problemstillingen vil fortsatt bli fulgt opp av utvalget.

Utvalget har i tidligere årsmeldinger redegjort for situasjonen når det gjelder den enkeltes mulighet for å få innsyn i dokumenter i egen klareringssak. Forsvarsdepartementet har gitt uttrykk for at innsyn skal praktiseres i større grad enn hva som har vært tilfelle tidligere. Det er pr. i dag ikke fastsatt formelle regler for praktisering av innsyn, men i en ny veileder til klareringsmyndighetene fra FO/S heter det at innsyn skal gis der dette er mulig. Det er imidlertid presisert samme sted at innsyn i opplysninger "som kan skade hensynet til blant annet; overvåking, pågående politietterforskning, beskyttelse av skjermingsverdig informasjon, metode, kilder og personvern, normalt er utelukket". Flere av unntakene er skjønnspreget, og vil kunne tolkes vidt. Utvalget vil ta opp med FO/S hvordan de unntakene som er angitt skal forstås.

En kontrolloppgave for utvalget er å påse at FO/S sin forebyggende kommunikasjonskontroll (såkalt monitoring) holdes innenfor de rammene som er gitt i sikkerhetsloven § 15 og forskrift om informasjonssikkerhet kapittel 11. Kontrollen har heller ikke i 2002 avdekket noe irregulært.

Utvalget har foretatt inspeksjon av personellsikkerhetstjenesten i Utenriksdepartementet og ved Statsministerens kontor. Når det gjelder Utenriksdepartementets rutiner for makulering av ufordelaktige opplysninger i uaktuelle saker, jf. tidligere personellsikkerhetsdirektivet § 15, har departementet opplyst at man nå har mottatt nye kassasjonsregler fra FO/S som vil bli implementert. Utvalget hadde ingen merknader etter inspeksjonen ved Statsministerens kontor.

Tidligere omtalt sak om tilbakekall av sikkerhetsklarering

Utvalget har i de foregående to årsmeldinger redegjort for behandlingen av en klagesak om tilbakekall av sikkerhetsklareringen til en sivilt ansatt i Forsvarets Overkommando. Tilbakekallet resulterte i oppsigelse fordi klarering var et vilkår for å inneha stillingen.

Utvalget mottok i 2002 en ny klage fra vedkommandes advokat, hvor det ble hevdet at Forsvarsdepartementet ved ny realitetsbehandling av saken hadde gjen-gitt samtaler med sentrale vitner på en feilaktig måte. I uttalelse til klagen fastholdt departementet at vitnene etter departementets syn var korrekt gjengitt, og at det bare kunne ta til etterretning at det i ettertid var divergerende oppfatninger av hva som var blitt sagt. I sitt avsluttende brev til departementet 24. mai 2002 uttalte utvalget bl.a.:

" ...

Men utvalget vil påpeke det uheldige i at departementet kun benyttet en muntlig saksbehandlingsmåte overfor vitner som tidligere i saken hadde gitt skriftlige forklaringer, og hvis forklaringer departementet selv synes å ha tillagt vekt. Når departementets oppfatning var at vitnene hadde gått fra sine skriftlige forklaringer,

og departementet anså det for å være av betydning for saken, hadde det vært naturlig å foreholde vitnene dette, og gjennom en skriftlig behandling forsikre seg om at det var en riktig forståelse. Det ville ha gitt notoritet, og man ville ha unngått en situasjon hvor det stilles spørsmål ved departementets objektivitet. Disse manglene ved saksbehandlingen finner utvalget krittikkverdige."

Departementet sa seg i brev 29. mai 2002 enig med utvalget i at en skriftlig saksbehandlingsmåte burde ha vært benyttet, fordi det ville ha gitt bedre tillit til saksbehandlingen hos alle parter. Departementet forsikret om at man ville ta med seg erfaringene fra denne saken i fremtidig saksbehandling.

Oppsigelsen av vedkommende er senere kjent ugyldig ved dom av Oslo tingrett. Dommen ble påanket, men er nå rettskraftig etter at Forsvarsdepartementet trakk anken i desember 2002. Utvalget har fått opplyst at det pågår drøftelser vedrørende oppfylging av dommen.

Det vises til at kontroll- og konstitusjonskomiteen i møte 18. februar 2003 besluttet å igangsette forberedelser i egen sak til Stortinget, jf. Stortingets forretningsorden § 12 pkt. 8 siste ledd. Saken gjelder en personalsak i Forsvaret, tidligere omtalt i EOS-utvalgets årsmelding for 2000 (Dokument nr. 16 (2000-2001)), jf. Innst. S. nr. 235 (2000-2001) og EOS-utvalgets årsmelding for 2001 (Dokument nr. 16 (2001-2002)), jf. Innst. S. nr. 273 (2001-2002).

3.1 Komiteens merknader

Komiteen viser til at utvalgets rapport avdekker mangler på retningslinjer og klart regelverk på en rekke områder. Det gjelder saksbehandling ved innhenting av supplerende opplysninger i klareringssaker pr. telefon, krav om sikkerhetssamtale ved vurdering av nekting av klarering på grunn av økonomiske forhold, innsyn i forbindelse med klareringsspørsmål mv. Komiteen stiller seg undrende til at reglene på disse viktige områdene ikke fullt ut synes å være på plass og forutsetter at forholdet snarest bringes i orden.

Komiteen vil understreke betydningen av det arbeid utvalget utfører ved å sette seg inn i og gå igjennom saksbehandlingsprosedyrer i virksomheten. Det er viktig at innbyggerne kan stole på at saksbehandlingen er korrekt.

Utvalget tar opp sider ved den tidligere omtalte sak om tilbakekall av sikkerhetsklarering og viser til at saken ligger til behandling i kontroll- og konstitusjonskomiteen. Komiteen behandler denne saken som egen sak og finner derfor ikke grunn til å gå nærmere inn på den i denne sammenheng.

4. FORSVARETS ETTERRETNINGS-TJENESTE

Utvalget har gjennomført 2 inspeksjoner i Forsvarets etterretningstjeneste sentralt samt inspeksjoner ved Forsvarets stasjoner i Vardø, Vadsø og på Jessheim.

Det har innkommet 1 klage som er avsluttet uten krittikk. Utvalget har ikke tidligere mottatt klager rettet

mot Forsvarets etterretningstjeneste, og spørsmålet om hva slags begrunnelse utvalget kan gi til klagere i saker som retter seg mot Forsvarets etterretningstjeneste, er tatt opp på generelt grunnlag.

Inspeksjonene har vært lagt opp etter samme mønster som tidligere. I dialog med tjenesten utarbeides det nå et kontrollregime i sammenheng med de pågående og planlagte prosjekter innenfor elektronisk etterretning. Dette skal gjøre det mulig for utvalget å føre en reell kontroll med at de bestemmelser i etterretningstjenesteloven som er satt til vern om norske borgere overholdes, jf. spesielt etterretningstjenesteloven § 4.

Utvalget er orientert om et utredningsprosjekt tjenesten har i samarbeid med PST vedrørende etterretningsstøtte til rettshåndhevende myndigheter. Resultatet skal inngå i grunnlaget for utarbeidelse av ny samarbeidsinstruks for tjenestene.

Ut fra utvalgets oppgave, vil forholdet til norske borgere og utlendinger som er bosatt her, være sentral i all kontroll med etterretningstjenestens virksomhet. Også prinsippet om nasjonal kontroll, som er nedfelt i § 4 i Forsvarsdepartementets Instruks om Etterretningstjenesten, utgjør en kontrolloppgave, jf. utvalgets undersøkelser omkring Globus II-radaren, se under.

Globus II-radaren

Utvalget har inspisert Globus II-radaren i Vardø med utvalgets sakkyndige. Radaren benyttes til - etterretning, forskning og romovervåking. De to førstnevnte er rent nasjonalt drevet, mens romovervåkingsoppdraget er i samarbeid med US Space Command. Utvalget ble under inspeksjonen orientert om dette samarbeidet samt de kommunikasjonskanalene som er etablert til US Space Command. Radaren kan ikke fjernstyres, og amerikanske oppdrag innenfor romovervåkingsprogrammet går til norsk operatør i Vardø som må foreta en manuell operasjon for å legge inn oppdraget. Tjenesten redegjorde også for hvorfor radarens tekniske karakteristika ikke gjør den egnet i et tenkt rakettforsvarssystem, jf. pressespekulasjoner om at radaren skal inngå som en del av det planlagte amerikanske rakettforsvarssystemet (NMD). Tjenesten presiserte også at det fra amerikansk hold aldri har vært reist spørsmål om å inkludere Globus-radarene i et eventuelt fremtidig rakettforsvarssystem.

Utvalget har gjennomgått avtalene med amerikanske myndigheter som ligger til grunn for byggingen av radaren og samarbeidet om romoppdraget. Så langt utvalget kan vurdere ut fra den foreliggende informasjon, er det ikke holdepunkter for at kravet om nasjonal kontroll med radaren ikke er ivaretatt. Det er heller ikke for øvrig holdepunkter for at radaren benyttes i strid med de rammer som er satt i etterretningstjenesteloven.

4.1 Komiteens merknader

Komiteens medlemmer fra Høyre, Fremskrittspartiet og Kristelig Folkeparti viser til at utvalget har vurdert den foreliggende informasjonen, og har konkludert med at det ikke er holdepunkter for at kravet om nasjonal kontroll ikke er

ivaretatt. Utvalget har videre konkludert med at det heller ikke er holdepunkter for at radaren benyttes i strid med de rammer som er satt i etterretningstjenesteloven. Disse medlemmer ser ingen grunn til å betvile utvalgets konklusjoner.

Komiteens medlemmer fra Sosialistisk Venstreparti viser til at EOS-utvalget har foretatt inspeksjon av Globus II-radaren etter at den kom i operativ drift. Utvalget ble orientert om hvorfor radarens tekniske karakteristika ikke gjør den egnet i et rakettforsvarssystem. Disse medlemmer forutsetter at Globusradarene heller ikke i framtida inkluderes i et rakettforsvarssystem.

5. GENERELT OM KONTROLLVIRKSOMHETEN

Etter 1980 har kommunikasjonsteknologien gradvis blitt en del av informasjonsteknologien. I dag er all kommunikasjonsteknologi IT-basert og følger samme utviklingstrender som datamaskiner og datanettverk. Utviklingen representerer store utfordringer for de operative EOS-tjenestenes kommunikasjonsavlytting. Teknologiutviklingen har også sider ved seg som kan berøre avgrensningen av tjenestenes virksomhetsområder. Likeledes medfører den nye kommunikasjonsteknologien at overskuddsinformasjon i større grad enn før blir en sentral problemstilling for tjenestene.

Utviklingen får også betydning for utvalgets kontroll. En av kontrollmåtene utvalget benytter er inspeksjon av utstyret en tjeneste har for innsamling av informasjon fra kommunikasjonssystemer. Tidligere var dette en overkommelig oppgave. Komplisert kommunikasjonsteknologi og tilsvarende komplisert utstyr for å hente ut informasjon, gjør at det i dag i praksis er umulig for utvalget å se hva som skjer. For å optimalisere kontrollen på dette feltet, innenfor de rammer som er lagt i kontrolloven og instruksene, legger utvalget først og fremst vekt på å ha tilstrekkelig teknologisk kompetanse til disposisjon til å få en generell forståelse av hvordan systemene fungerer og hvilke muligheter de gir. Dette oppnås gjennom bruk av sakkyndig bistand, jf. kontrolloven § 10. Dernest er erfaringen at det gir best effekt om det i dialog med tjenestene utarbeides prosedyrer som muliggjør etterprøving av hvilke oppdrag som er lagt inn i systemene og resultatet av dem.

Trusselbildet endrer seg også når det gjelder mer spesifikke trusler som spredning av masseødelegelsesvåpen, flyktningsespionasje og organisert økonomisk kriminalitet. Et fellestrekk er truslenes internasjonale karakter. Denne trusselforståelsen har lagt grunnlaget for økt samarbeid mellom EOS-tjenestene i ulike land.

Internasjonaliseringen av trusselbildet fører til at det lettere vil kunne oppstå berøringspunkter mellom EOS-tjenestene, primært de operative tjenestene, PST og Forsvarets etterretningstjeneste, som begge har arbeid mot internasjonal terrorisme som en av sine lov-pålagte oppgaver. Det er en åpenbar fordel, også i kon-

trollsammenheng, at det foreligger klare regler for samarbeid og avgrensning mellom tjenestene. Dette er problemstillinger som vil inngå i arbeidet med å lage en ny samarbeidsinstruks for tjenestene.

En følge av utviklingen er også at andre myndigheter enn de organiserte EOS-tjenestene i større grad trekkes inn i eller gis ansvar for saker innenfor tjenestenes arbeidsområde. Utvalget er seg bevisst denne utviklingen, fordi den kan reise spørsmål også i forhold til utvalgets kontroll.

5.1 Komiteens merknader

Komiteens medlemmer fra Høyre, Fremskrittspartiet og Kristelig Folkeparti viser til at EOS-utvalget er Stortingets organ som sikrer at sikkerhetstjenestene er underlagt parlamentarisk kontroll.

Komiteens medlemmer fra Sosialistisk Venstreparti viser til at Norge har inngått samarbeidsavtaler med Europol og deltar i Schengensamarbeidet. Dette betyr at mange opplysninger om norske borgere blir lagt inn i store og uoversiktlige dataregistre. Disse medlemmer vil minne om at Lundkommisjonens rapport dokumenterer hvor viktig det er at sikkerhetstjenestene blir underlagt parlamentarisk kontroll. Disse medlemmer fremmer følgende forslag:

”Stortinget ber Regjeringa utrede hvordan den overvåkingen og registreringen som skjer som følge av Europol- og Schengensamarbeidet kan underlegges nasjonal og parlamentarisk kontroll.”

6. ADMINISTRATIVE FORHOLD

Utvalgets utgifter i 2002 har vært kr 3 383 946 mot budsjettet kr 3 360 000. Overskridelsen skyldes

hovedsakelig merutgifter til anskaffelse av gradert edb-utstyr mv. i forbindelse med ansettelse av ekstra sekretær. Stortingets presidentskap ga i brev 17. oktober 2002 samtykke til å overskride med inntil kr 120 000.

Oddrunn Pettersen døde i november 2002 og Stortinget valgte 21. mars 2003 Mary Kvidal som nytt medlem av utvalget. Utvalget har i dag følgende sammensetning (funksjonsperiodens utløp er angitt i kolonnen til høyre):

Leif Mevik, Oslo	leder	30. juni 2004
Svein Grønnern, Oslo	nestleder	30. juni 2006
Stein Ørnhøi, Tvedestrand		30. juni 2004
Agnes Reiten, Torvikbukta		30. juni 2006
Kjersti Graver, Bærum		30. juni 2004
Rolf Tamnes, Oslo		30. juni 2006
Mary Kvidal, Malvik		30. juni 2006

7. FORSLAG FRA MINDRETALLET

Forslag fra Sosialistisk Venstreparti:

Stortinget ber Regjeringa utrede hvordan den overvåkingen og registreringen som skjer som følge av Europol- og Schengensamarbeidet kan underlegges nasjonal og parlamentarisk kontroll.

8. KOMITEENS TILRÅDING

Komiteen har for øvrig ingen merknader, viser til dokumentet og rå Stortinget til å gjøre slikt

vedtak:

Dokument nr. 16 (2002-2003) - årsmelding for 2002 fra Stortingets kontrollutvalg for etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste (EOS-utvalget) - vedlegges protokollen.

Oslo, i kontroll- og konstitusjonskomiteen, den 11. juni 2003

Ågot Valle
leder

Kjell Engebretsen
ordfører